

До спеціалізованої вченої ради К 70.895.02
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
Хмельницької обласної ради
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8,
конференц-зал (ауд. 907)

ВІДГУК

**Офіційного опонента – кандидата юридичних наук,
помічника судді Чернівецького окружного адміністративного суду
ПАВЛЮКА Анатолія Григоровича
на дисертацію ГАНЧУК Ольги Миколаївни
«Правовий порядок: ціннісно-інституційний підхід»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
зі спеціальності 12.00.12 – філософія права**

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена неоднозначним розумінням онтологічної сутності правового порядку, філософських засад і методології його наукового пізнання. Сучасне розуміння правового порядку, як слушно зауважує дисертантка (с. 10), виробляється у процесі запозичень різних правових інститутів і механізмів. Уявлення про принципи та цінності, форми і види, моделі й структуру, рівні, тощо, спрямовані передусім на формування правової держави та громадянського суспільства в Україні. Досліджуючи правовий порядок ми інтуїтивно прагнемо збільшити рівень впорядкованості соціального життя та правової реальності. Опонована робота, - одна з таких спроб, й, що доречно відзначити, досить успішна. Відчуття авторкою змісту правових трансформацій та результативність переосмислення нових правових реалій в житті суспільства стали засновком ґрунтовної реорганізації системи теоретико-правових суджень та уявлень, перегляду філософських засад і методології пізнання правового порядку.

Концептуалізація поняття правового порядку традиційно спрямована на універсальні моделі. В рамках останніх пізнання правового порядку, - історичного і внутрішньодержавного за своєю суттю, - його осмислення відбувається за наперед визначеними стандартами. Від усього нетипового, нехарактерного для загальноновизнаної позиції розуміння правового порядку відмовляються. Але навіть обмежуючи себе таким шаблонним розумінням правового порядку, його стан в нашій країні (на сучасному етапі розвитку правової держави та становлення інститутів громадянського суспільства) навряд чи можна визнати повною мірою задовільним. І на це, - погоджуємося з дисертанткою (с. 46), - впливає недосконале національне законодавство, іноді невпорядковане і суперечливе, соціально не обумовлене. При цьому такого роду колізії і прогалини чинного законодавства підсилюються фактами його невиконання чи зловживання своїми правами. Саме тому в реаліях сього-

дення необхідні «дослідження правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру на основі соціологічного, природно-правового, позитивістського компонентів» (с. 13).

Правовий порядок – заключна стадія формування всіх правових інститутів, форм і механізмів, станів і процесів, що визначає підсумковий рівень розвитку суспільства та держави. Більше того, правовий порядок – категорія, яка претендує на визначення кінцевої мети існування права. І саме завдяки ціннісному підходу правова активність суб'єктів, як і всі інші форми соціальної діяльності, зокрема дослідницької діяльності дисертантки, стають можливими. Надаючи ціннісну окраску правовому порядку авторка тим самим ідентифікує його як бажаний або небажаний, пов'язує з ним наші з вами інтереси та наміри, свідками (учасниками) чого ми сьогодні і є.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Актуальність теми дослідження підкреслюється тим, що робота стосується проблем, що належать до пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р., у межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» на 2017-2023 рр. (державний реєстраційний номер 0117U000103), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013-2016 рр. (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017-2026 рр. (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Тема дисертаційного дослідження затверджена на вченій раді Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол №13 від 17.05.2016 року).

Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, представлених у роботі, свідчать про цілісність і смислову завершеність дисертаційного дослідження.

Дисертаційна робота містить всі необхідні для такого дослідження компоненти. Це і правильно обрана методологія дослідження (с. 14-15), і детальний аналіз досягнень більшості попередніх дослідників (с. 11-12), належна апробація результатів дослідження (с. 17-18).

Методи дослідження обрано з огляду на поставлену мету і завдання (с. 13-14) з урахуванням об'єкта і предмета дослідження (с. 14). Зокрема, виходячи з того, що методологія будь-якого дослідження має чотириступеневу структуру (світоглядні підходи, загальнонаукові, спеціальні та конкретні методи), у дисертаційній роботі як інструментарій використовуються методи формально-логічного аналізу (підрозділи 3.1., 3.2), компаративістики (підрозділи 1.1, 2.1, 3.1), системний метод (підрозділи 1.3, 2.3, 3.3), структурно-

функціональний метод (підрозділ 1.2), а також методи, що забезпечують міждисциплінарний підхід до предмета дослідження (підрозділи 1.1, 2.1). Застосовуються й методи філософсько-правового аналізу: діалектичний (підрозділ 3.3), герменевтичний (підрозділ 1.1), аксіологічний (підрозділ 2.3). Використання цих методів допомогло Ганчук Ользі Миколаївні досягнути поставленої мети та завдань дослідження при філософсько-правовому осмисленні інституційного виміру правового порядку.

Структура і зміст дисертаційного дослідження. Робота складається з вступу, 3 розділів, що охоплюють 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (292 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 204 сторінки, із яких обсяг основного тексту – 172 сторінки, список використаних джерел – 28 сторінок.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження. Визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження. Сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів. Наведено відомості про особистий внесок здобувача, апробацію результатів і публікації.

Розділ I «Соціомпірична модель правового порядку» складається з трьох підрозділів і присвячений розкриттю та обґрунтуванню соціовітальної детермінації правового порядку, дослідженню соціодинамічної природи правового порядку, вияву функціональної ролі соціальної активності в системі забезпечення правового порядку. У підрозділі 1.1 «Соціовітальна детермінація правового порядку» останній характеризується як зумовлений соціальними запитами стан правової дійсності, позбавленої аномії та анархії, в усій її багатогранності й неповторності. У підрозділі 1.2 «Соціодинамічна природа правового порядку» акцентується, що важливі не тільки твердження про єдність права та суспільства, а й, відповідно, заклик до постійної корекції позитивного права згідно зі змінами в соціальній структурі. У підрозділі 1.3 «Соціальна активність в системі забезпечення правового порядку» узагальнено, що правового порядку неможливо досягти лише завдяки діяльності апарату держави, надзвичайно важливе значення в реалізації цього напряму мають узгоджені зусилля різних недержавних інститутів.

Розділ II «Антропокультурна модель правового порядку» складається з трьох підрозділів і присвячений визначенню антропокультурної детермінації правового порядку, дослідженню інтерсуб'єктивної природи правового порядку, характеристиці справедливості як універсального критерію оцінки правового порядку. У підрозділі 2.1 «Антропокультурна детермінація правового порядку» встановлено, що правовий порядок формується в процесі інтегруючої, контемпоральної взаємодії необхідних і суттєвих властивостей людини та культури. Апеляція до природи людини з притаманними їй цінностями дає змогу

обґрунтувати ідею дескриптивності й перспективності правового порядку, що формується не лише у зв'язку із соціальною зумовленістю та за допомогою цілеспрямованих зусиль з боку держави, але й через трансцендентальну природу людини. У підрозділі 2.2 «Інтер-суб'єктивна природа правового порядку» сутність правового порядку характеризується не лише з позицій механізму техніко-юридичного застосування юридичних норм, а й як специфічна форма особистих переконань, досвіду, ціннісних орієнтацій. Аксиоматичними джерелами його формування виступають не концепти нормативного, технічного й догматичного, а атрибутивність і невідворотність ціннісного, екзистенціального, трансцендентального. У підрозділі 2.3 «Справедливість як універсальний критерій оцінки правового порядку» з'ясовується значення справедливості у створенні правового порядку, остання висвітлюється як точка перетину процесів суб'єктивації об'єктивного та об'єктивації суб'єктивного.

Розділ III «Нормативно-атрибутивна модель правового порядку» складається з трьох підрозділів, в яких визначено нормативно-атрибутивну детермінацію правового порядку; досліджено державний примус як засіб забезпечення правового порядку; узагальнено залежність рівня правового порядку від державної форми правового режиму. У підрозділі 3.1 «Нормативно-атрибутивна детермінація правового порядку» встановлено, що створення правового порядку постає специфічним процесом формальної логіки та догматики в публічній сфері життя держави. Охарактеризовано зміст правового порядку як фактичного стану впорядкованості, урегульованості та організованості суспільних відносин, який формується і функціонує на основі позитивного права, гарантується й захищається державою. У підрозділі 3.2 «Державний примус як засіб забезпечення правового порядку» з'ясовано роль державного примусу у процесах державо- й правотворення, а також визначено ступінь правовиховного та правоосвітнього впливу державного примусу на населення у процесі забезпечення правового порядку. У підрозділі 3.3 «Залежність рівня правового порядку від державної форми правового режиму» встановлено, що різне бачення організації суспільного життя, зокрема, зміст взаємодії держави та суспільства, поєднання силових і несилових методів здійснення державної влади, ставлення до прав та свобод людини, багато в чому визначає типологізацію правових режимів як детермінанта правового порядку.

Завершують основний текст роботи висновки до дисертації, які відповідають висновкам у авторефераті. Зміст останнього відповідає змісту дисертаційного дослідження та встановленим вимогам. У ньому адекватно і стисло відображені положення щодо кожного із структурних елементів дисертаційної роботи, - вступу, основної частини, висновків.

В цілому, структура роботи та заголовок роботи тісно узгоджені в заголовках відповідних розділів. При цьому структура узгоджується і з завданнями, поставленими в процесі дослідження, і з тезами, що вважаються новими, та наведеними в кінці дослідження висновками.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дисертаційному дослідженні вперше здійснено філософсько-правову концептуалізацію правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру на основі соціологічного, природно-правового і позитивістського контентів.

В роботі сформульовані положення та висновки, які є новими для філософії права або такими, що наділені істотними ознаками новизни. Так, *вперше*: 1) охарактеризовано сутність правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру з позиції суцього та належного спрямування: правовий порядок – це явище, існуюче об'єктивно в дійсності, яке знаходить своє відображення через акти правової поведінки, репрезентується в рамках структури складного інституційно-правового механізму; правовий порядок виступає еталоном, зразком належного, у випадках відображення соціально-ціннісної характеристики його образу – досягнення бажаного стану суспільних відносин як необхідної і єдино правильною суспільно корисної мети; 2) розкрито зміст правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру на основі соціоемпіричного, антропокультурного, нормативно-атрибутивного контентів: правовий порядок – зумовлений соціальними запитами стан правової організації соціального життя; правовий порядок – результат цілепокладальної діяльності людини, основними характеристиками якого є конструйованість, контемпоральність, контекстуальність, інтегративність, людиновимірність; правовий порядок – результат дії на практиці норм об'єктивного права, їх реалізації у відповідних правових формах; 3) визначено іманентні ціннісно-субстанціональні складові правового порядку, серед яких: соціальні запити та потреби; моральні установки; нелінійність, синергетичність соціального розвитку; легітимність правових приписів, їх дієвість у площині реалізації та захисту прав людини; 4) з'ясовано іманентні інституційно-субстанціональні складові правового порядку, серед яких: стійкість державних і соціальних інститутів, функціонуючих на базі права; наявність нормативно визначеної системи державно-владних суб'єктів, форм і методів забезпечення правового порядку, взаємозалежності відносин громадянського суспільства та держави у сфері розподілу обов'язків при забезпеченні правового порядку; *удосконалено*: 5) розуміння легітимаційної складової правового порядку, яка здатна забезпечити його дієвість у площині автентичності соціальним запитам та потребам; 6) положення соціальної активності у системі забезпечення правового порядку, яка відображає такі його концептуальні засади, як організованість, упорядкованість, узгодженість і

гармонізація особистих та суспільних інтересів, рівноправність, уникнення невиправданих заборон, надмірної адміністративної регламентації; 7) розуміння інтерсуб'єктивної природи правового порядку та комунікаційного досвіду як джерела її формування, що, з одного боку, охоплює знання, вміння, навички кожного індивіда, а з іншого боку, є дискурсивно-інтерсуб'єктивним – спрямованим на формування інтерактивних моделей вербальної взаємодії учасників суспільного життя; набули подальшого розвитку: 8) положення про розуміння правового порядку як якісного правового стану, що виражається у функціонуванні системи суспільних відносин у заданих правом параметрах; 9) концепція правового порядку як реального стану правової дійсності, в усій її багатогранності й неповторності, позбавленої анархії та аномії; 10) твердження про те, що різне бачення організації суспільного життя, зокрема, зміст взаємодії держави та суспільства, поєднання силових і несилових методів здійснення державної влади, ставлення до прав та свобод людини, багато в чому визначає типологізацію правових режимів як детермінанта правового порядку.

Тези, сформульовані як наукова новизна, відповідають заявленим характеристикам «вперше», «вдосконалено», «набули подальшого розвитку», і викликають зацікавлення та схвалення. Це, зокрема, стосується визначення сутності правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру з позиції суцього і належного спрямування (с. 15), розкриття змісту правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру на основі соціоемпіричного, антропокультурного, нормативно-атрибутивного контентів (с. 15-16), тощо. Усі ці положення дисертаційного дослідження містять елементи новизни і, звісно, є певним внеском в філософію права. Слід звернути увагу, що положення, викладені в дисертації та винесені на захист, розроблені автором особисто.

Повнота викладу одержаних результатів та їх вірогідність. Дослідження Ганчук Ольги Миколаївни відповідає вимогам чинного законодавства, що висуваються до такого роду наукових робіт. Сформульовані в дослідженні положення і висновки є зваженими та обґрунтованими, базуються на власних результатах наукового пошуку дисертантки.

Дисертація обговорена на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. Авторка опублікувала дисертаційні положення у достатній кількості фахових публікацій. Це відповідає вимогам, що ставляться до оприлюднення результатів дослідження, та засвідчує вірогідність опонованої дисертаційної роботи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що зроблені в дисертаційній роботі висновки та рекомендації можуть бути використані: у науково-дослідній роботі – для подальших теоретичних міждисциплінарних наукових досліджень проблеми взаємовідношень держави, суспільства і людини в галузі забезпечення правового порядку;

у процесі правотворчості – для внесення змін та доповнень до конституційного та галузевого законодавства з питань зміцнення правового порядку; у правозастосовному процесі – для вдосконалення практики реалізації норм права; в освітньому процесі – для підготовки підручників і навчальних посібників із філософії права, теорії держави, теорії права, верховенства права, соціології права, антропології права, викладання відповідних навчальних дисциплін; просвітницькій роботі – для підвищення рівня правової культури та правосвідомості населення.

Результати дисертаційного дослідження впроваджені в освітній процес Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (Акт про реалізацію наукових досліджень, 09.10.2020 р.) та практичну діяльність Головного управління Національної поліції у Чернівецькій області (Акт про реалізацію наукових досліджень, 09.10.2020 року).

Дискусійні положення та зауваження. Що ж стосується деяких дискусійних місць дисертаційного дослідження, то варто звернути увагу на такі моменти:

1. Потребує уточнення позиція авторки щодо характеристики правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру з позиції належного: «правовий порядок виступає еталоном, зразком належного, у випадках відображення соціально-ціннісної характеристики його образу – досягнення бажаного стану суспільних відносин як необхідної і єдино правильної суспільно корисної мети» (с. 15, 61).

Логіка правопорядку у такому випадку така. Право, - хоч і соціально обумовлене явище, - є сукупністю вимог належного, яке встановлює (висуває, санкціонує, закріплює...) верховна влада. Тобто право – об'єктивна реальність. Якщо точніше, – реальність належного. Чи не набуває, у такому випадку, це належне системного, завершеного вигляду в понятті «законність» в широкому її розумінні як вимоги належної поведінки від усіх суб'єктів права!? А отже «правапорядок» як парна категорія тут має відноситися до сфери суцього та слугувати для опису стану самого соціального спілкування!?

2. Наступне уточнення логічно впливає з попереднього. Зміст правового порядку в межах ціннісно-інституційного виміру визначається як «стан правової організації соціального життя» (с. 66), «результат цілепокладальної діяльності людини» (с. 73), «результат дії на практиці норм об'єктивного права» (с. 150) Тобто вибудовується ланцюг: «право» - «законність» - «правапорядок» - «оцінка правової поведінки» - «сама поведінка». Чи не вважаєте Ви, що між передостанньою («оцінка правової поведінки») і останньою («сама поведінка») ланками відбувається онтологічний розрив!? Адже оцінка поведінки не є самою поведінкою! А поведінка не може бути оцінена інакше як з позицій відповідності

вимогам законності, яка завдає критерії, а правопорядок – їх шкалу, й дозволяє формулювати результат!!!

3. Під час дослідження авторка неодноразово підкреслює «нормативну природу правового порядку» (підрозділ 3.1) Якщо право – це норма, належне, - запитаємо ми, - то і правопорядок – це ідеальний образ того, що маємо виявляти в соціальних процесах і станах (словами авторки – «правовий порядок – це ідеал правового життя», с. 10). Отже, наші уявлення про правопорядок або не відповідають тому, що ми спостерігаємо, - і в такий спосіб ми робимо висновок про характеристики правопорядку. Але ж те саме відбувається і з законністю!!! В чому ж тоді відмінність між законністю і правопорядком?

4. Попередні міркування наштовхнули на думку, - «А чи можна вважати складовими правопорядку відносини, що склалися на основі помилок, неправомірних чи непродуманих дій, омани, наприклад?

5. На думку дисертантки легітимативна складова правового порядку здатна забезпечити його дієвість у площині автентичності соціальним запитам та потребам (с. 14). З цих позицій можна зробити висновок, що правопорядок є показником задоволеності людей можливостями, які надає їм право для виконання їх бажань. А чи не є, за такого підходу, люди занадто раціональними, так само як і їх бажання презюмуються як розумні!?

Висловлені вище зауваження аж ніяк не применшують значимості опонованого дисертаційного дослідження, а є лише закликом до дискусії.

Висновок щодо відповідності встановленим вимогам. Ураховуючи все те, що зазначалося у відгуку вище, доцільно зробити висновок про те, що дисертація Ганчук Ольги Миколаївни «Правовий порядок: ціннісно-інституційний підхід», подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.12 – філософія права, є самостійною завершеною науковою роботою, містить нові науково-обґрунтовані теоретико-прикладні результати проведеного дослідження, що розв'язують поставлені наукові завдання, має важливе значення для сучасної філософсько-правової науки, відповідає вимогам пп. 9, 10, 12 і 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 (зі змінами), а її авторка Ганчук Ольга Миколаївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:
кандидат юридичних наук,
Чернівецький окружний адміністративний суд,
помічник судді

ПАВЛЮК Анатолій